"Ziya Gökalp'in Tenkidi" kitabı üzerine İsmail Kara ile görüştük...

'Hüseyin Kâzım, aşırı rasyonalist davranmıştır'

GİRİŞ

İsmail Kara Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi adlı kitabıyla Zaman okuyucularının yakından tanıdıkları bir araştırmacı. II. Meşrutiyet devrinin önemli yazarlarından Hüseyin Kâzım Kadri'nin 1933'te yazdığı, fakat bugüne kadar yayımlanmayan Ziya Gökalp'la ilgili kitabı geçtiğimiz ay içinde Dergâh Yayınları arasında neşredildi. Kitabı yayına hazırlayan İsmail Kara baş tarafa 70 küsur sayfalık bir "Giriş" eklemiş. Bu girişte yazarın hayatı ve eserleri en geniş şekilde verilirken Milliyetçilik tartışmaları ve Hüseyin Kâzım Bey'in Ziya Gökalp'e yönelttiği tenkitler de anahatlarıyla tanıtılıyor.

Bu önemli yayın üzerine İsmail Kara ile görüştük.

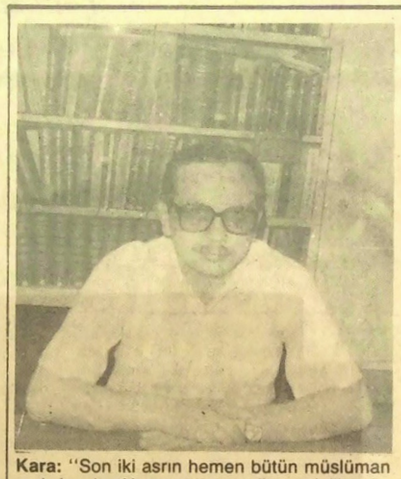

Kara: "Son iki asrın hemen bütün müslüman aydınları, batılılaşmayı vaz geçilmez bir ilke olarak kabul ettiklerinden bu tür sentez arayışları içinde olmuşlardır.

Sıradan biri değil: *"Ziya Gökalp, Türk kültür tarihinin önemli bir yerinde duruyor. Fakat olup bitenlere tek taraflı bakma alışkanlığı bizde hâkim olduğu için Gökalp'in güçlü ve zayıf taraflarını tayin edebilme noktasına bile gelinememiştir. Gökalp'in muhalifleri veya sempatizanlarını hâlâ ideolojik ve siyasî olaylar belirliyorsa böyle bir ortamdan sağlıklı şeyler çıkmaz"*

Osmanlı-Anadolu: *"Gökalp'e göre bir kültürle bir başka kültür, bir medeniyetle bir başka medeniyet yan yana gelmez, birleşemez, fakat bir kültürle bir medeniyet yan yana gelebilir ve bir sentez oluşturabilir"*

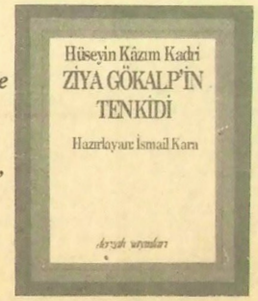

ÖZCAN ÜNLÜ

İsterseniz konuşmamıza Ziya Gökalp'in Türk fikir hayatındaki yerini tesbite yönelik bir soru ile başlayalım; ne dersiniz bu konuda?

— Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin önde gelen isimlerinden biridir, bunda şüphe yok. Milliyetçilik-Türkçülük-Turancılık fikirlerinin gelişmesinde, İttihat ve Terakki iktidarının Milliyetçi çizgide karar kılmasında, sosyoloji ilminin Türkiye'ye ithalinde, çağdaş siyasî ve sosyal terminolojinin kurulmasında, yeni Türk kültürünün çerçevesinin çizilmesinde ve buna benzer konularda Gökalp'in etkileri çok olmuştur. Bu etkilerin önemli bir kısmının hiç değilse neticeleri itibariyle pek de müsbet olmadıklarını söyleyebiliriz. Meselâ bugün herkesin ağzında sakız gibi dolaşan kültür-medeniyet, halk-aydın, Türkçe-Osmanlıca, halk kültürü-saray kültürü, halk edebiyatı-saray edebiyatı (divan edebiyatı), halk müsikisi-saray müsikisi gibi pek de sağlam dayanakları olmayan ayırımların resmileşmesinde ve yaygınlaşmasında Gökalp'in çokça sorumluluğu bulunmaktadır. **Türklüğün Esasları** bu açıdan talihsiz bir kitaptır, ama Türk kültür hayatı hâlâ, bu eksen etrafında dolaşmaktadır.

— Peki bu fikirler hiç tenkide tâbi tutulmamış mı? Tenkitler varsa bunlardan da bahseder misiniz?

— Tenkit edilmez olur mu? Gökalp'ın etkileri ve yaygınlığı ölçüsünde tenkide konu olmadığı doğru ise de bu hiç tenkide uğramadığı anlamına gelmez. Meselâ milliyetçilik ve türkçülükle ilgili görüşleri Babanzâde Ahmed Naim tarafından **İslâmda Dava-yı Kavmiyet** kitabında tenkit edilmiştir. Gökalp'in **İslâm mecmuası**'nda yazdığı "İçtimaî usûl-i fıkıh" başlıklı seri yazıları bir bakıma onun İslâmiyet, din ve halkın kültürü ilişkileri konusunda yazdığı ciddi yazılar arasındadır. İzmirli İsmail Hakkı yazdığı uzun tenkitlerde bu makalelerin "safsata, muğalata, yanlış"larla dolu olduğunu göstermiş ve Gökalp yazı serisini durdurmak zorunda kalmıştır. Cumhuriyet devrinde de Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün çok kaliteli tenkitleri olmuştur. Fakat şunu söylemem gerekir ki bu tenkitler bir ortam bulamamış ve kaydadeğer bir fonksiyon icra edememiştir. Çalışmalarım sırasında şunu gördüm ki, çağdaş Türk düşüncesiyle ilgilenen insanların bir kısmı bile bu çalışmalardan haberdar değildir.

Şüphesiz Ziya Gökalp Türk kültür tarihinin önemli bir yerinde duruyor. Fakat olup bitenlere tek taraflı bakma alışkanlığı bizde hâkim olduğu için Gökalp'in güçlü ve zayıf taraflarını tayin edebilme noktasına bile gelinememiştir. Gökalp'in muhalifleri veya sempatizanlarını hâlâ ideolojik ve siyasî olaylar belirliyorsa böyle bir ortamdan sağlıklı şeyler çıkmaz.

Tenkid meselesi: *"Hüseyin Kazım Bey kendi fikirlerine haklılık kazandırmak için İslâmiyet öncesi Türk kültürünün İslâmiyet sonrası Türk kültürüne, daha dar anlamda Osmanlı ve Anadolu kültürüne etkisinin yok denecek kadar az olduğunu söylüyor ve bunu ısrarla savunuyor"*

KÜLTÜR-MEDENİYET

— Yukarıda bahsettiğiniz ayrımlardan biri üzerinde biraz daha detaylı olarak durabilir miyiz?

— Meselâ bunlardan biri belki de en önemlisi kültür-medeniyet ayırımıdır ve gerçekliği ve geçerliliği çoktan ortadan kalktığı halde Müslümanlar ve milliyetçiler arasında hâlâ önemli bir yeri vardır. Gökalp'e göre bir kültürle bir başka kültür, bir medeniyetle bir başka medeniyet yanyana gelemez, birleşemez, fakat bir kültürle bir medeniyet yanyana gelebilir ve bir sentez oluşturabilir. Gökalp burada kültürü millî bir unsur, medeniyeti ise beynelmilel (uluslararası-evrensel) bir unsur olarak görüyordu. Bu ayırım şu ana fikre dayanıyordu: Osmanlılar ve Türkler batılılaşmak zorundadırlar, fakat batılılaşmak millî olan şeyleri atmak anlamına gelmez; kültür millîdir ve kalacaktır. Medeniyet ise (Avrupa medeniyeti tabii) evrenseldir, evrensel olduğu için de millî kültür dairesinin dışındadır, her millet kendi millî kültürünü saklı tutarak bu medeniyeti alabilir. Millî kültürle evrensel medeniyetin yanyana gelerek ortaya çıkaracakları sentez Türklerin büyük ölçüde işine yarayacaktır. Gökalp'in bu tür sentez arayışları başka alanlarda da sözkonusudur. Meselâ bir kitabının adı bildiğimiz gibi **Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak**'tır ve ona göre bu üçü bir arada âhenk içerisinde yaşayabilirler. (Yine bildiğiniz gibi Türkçülüğün Esasları'nda bu kitabındaki fikirlerini büyük ölçüde terk etmiştir). Bugün bu tür ayırımların yanlışlığı ve yetersizliği artık bilinmektedir. O kadar ki sosyal bilimlerde kültür-medeniyet ayırımı ancak tarihî bir ayırım olarak yer almaktadır; bugün için bir anlamı kalmamıştır.

Hemen ilave edeyim, bu ayırım sırf Ziya Gökalp'in benimsediği bir ayırım değildir, son iki asrın hemen bütün Müslüman aydınları, batılılaşmayı vaz geçilmez bir ilke olarak kabul ettiklerinden bu tür sentez arayışları içinde olmuşlardır.

KİTABIN KADERİ UZUN KADERİ

— Dönelim Hüseyin Kâzım'ın kitabına. Yazma bir eseri ilk defa günyüzüne çıkardınız. Neden böyle bir tercih yaptınız?

— Evet herşey gibi bu kitabın da uzun bir kaderi var, benimle ilgili olan yanını Sunuş'ta yazdım. Kitabın önemine gelince, Sunuş ve Giriş'te de belirttiğim gibi, Gökalp fikirleri ve tesirleri ölçüsünde tenkit çalışmalarının konusu olmamıştır. Bunun sebebi bana göre siyasî ve ideolojiktir, yoksa onun fikirlerinin derinliği ve kalitesi değildir. Hüseyin Kâzım Bey'in kitabı bu açıdan ilk olma özelliğine sahip. İkincisi Hüseyin Kâzım sıradan biri değil; II. Meşrutiyet devrinin önemli siyaset ve fikir adamlarından biri, İttihat ve Terakki'de görev almış, Ziya Gökalp'le görüşmüş ve bu meselelerin bir kısmını tartışmış. Bu kadar da değil; M. Âkif, Abdullah Cevdet, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit... gibi devrin değişik fikir ve siyaset akımlarına mensup kişileriyle çok yakın dostluğu var. Üçüncüsü kitapta görüleceği gibi 1933 yılında yazılmış olmasına rağmen yazar Gökalp'in yazdıklarına aynı zamanda siyasî açıdan bakıyor, daha doğru bir ifade ile onlara siyasî analamlara yüklüyor, siyasî olaylarla paralelliklerini ortaya koyuyor. Hüseyin Kâzım'a göre bu fikirler oturtulmak istenen bir siyasî programın desteklenmesi için geliştirilmiş fikirlerdir. Yazar Gökalp'i II. Meşrutiyet devrinde de Cumhuriyet devrinde de böyle bir çerçevede görüyor. Dördüncüsü bu kitap sayesinde birçok konu hakkında doğrudan bilgi edinme imkânlarımız oluyor. Bunlara örnek olarak İttihad-ı İslâm (İslâm Birliği), Türkiye'de fikir hareketlerinin zemini, İslâm kültürü ile Türk kültürünün bağlantıları gibi konuları verebilirim. Yukarıda sözkonusu ettiğim yapay ayırımları da Hüseyin Kâzım Bey tenkide tâbi tutuyor normal olarak. Kitabın ele aldığı konuları Giriş'te özetlediğim için onlara tekrar dönmeyelim isterseniz.

MODERNİST

— Hüseyin KâzımBey'in katılmadığınız fikirleri de var mı?

—Elbette var. Meselâ Hüseyin Kâzım Bey kendi fikirlerine haklılık kazandırmak için İslâmiyet öncesi Türk kültürünün İslâmiyet sonrası Türk kültürüne, daha dar anlamda Osmanlı ve Anadolu kültürüne etkisinin yok denecek derecelerde olduğunu söylüyor ve bunu ısrarla savunuyor. Bana göre bu kesinlikle doğru değil. Özellikle halk kültürü sözkonusu olduğu zaman İslâmiyet öncesi Türk kültürünün çok belirleyici bir etki alanına sahip olduğu kanaatindeyim. Folklor araştırmaları da bunu ortaya koyuyor. Yazarın doğru bulmadığım bir diğer tarafı dinî konulardaki aşırı modernist ve rasyonalist tavrıdır. Aslında bu tavır dönemin yaygın hastalıklarından biridir. Tasavvufa, tarikatlara, mezheplere bakışı da bence yanlışlıklar taşımaktadır.

Fakat kitabın esas konusu olmadığı için bu tür yerlerde dipnot koyma ihtiyacını bile duymadım.

İsteme adresi: Dergâh Yayınları, Gedikpaşa Câmi Sok. 57/1 Çemberlitaş/İSTANBUL, Tel: 516 00 47.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ